

THEODOR KRAVINA CRONSTAIN I NJEGOVE VEZE S ISUSOVAČKIM KOLEGIJEM U VARAŽDINU (OBLJETNICA ČETVRTINE TISUĆLJEĆA IMENOVANJA VARAŽDINSKOG PROFESORA CRONSTAINA REKTOROM THERESIANUMA U BEČU)

Istražili smo rad značajnog donje štajerskog znanstvenika Cronstaina u Varaždinu. Do suzbijanja isusovačkog reda zauzimao je glavni pedagoški i znanstveni položaj u Monarhiji. Theodor Kravina Cronstain u Varaždinu je završio niže studije uključujući i retoriku. U Varaždinu je predavao i gramatiku 1741/42., a dvije godine kasnije ponovo se vratio svojim varaždinskim studentima i kao bibliotekar. U to vrijeme bio je magistar filozofije poslije studija kod kasnijeg mariborskog superiora Belgijanca Petra Halloya u Trnavi, a tek je naknadno doktorirao teologiju u Gracu. Theodor Kravina von Cronstain predavao je u ponajboljoj srednjoeuropskoj elitnoj školi Theresianum, posljednjih nekoliko godina kao rektor. Cronstain je uspio ostvariti mnogo i transformirao je Theresianum u središte eksperimentalnog učenja mnogih grana znanosti. Bio je prvenstveno zaslužan za uređivanje carskih muzejskih zbirki i vrtova pa je o tome sa suradnicima objavio bečki izvoještaj s bakrotiskom na njemačkom i francuskom jeziku (Entwurf der oekonomischen Kenntnisse 1773. Précis Des Études Économiques De L'Académie Impériale Et Royale Thérésienne 1777.).

UVOD

Theodor Kravina von Cronstain bio je najuspješniji učitelj koji je ikad radio u Varaždinu. Kao i svi njegovi kolege u ono doba, i on je bio isusovac. To je bilo vrlo korisno za službu, ali konačno se pokazao kao izravni razlog za kraj njegovog rada u obrazovanju nakon suzbijanja isusovaca 1773. godine.

Cronstainov studentski i učiteljski rad u Varaždinu nikako nije iznimka u njegovo doba, kad njegova domaća Donja Štajerska nije imala nikakvih isusovačkih

škola prije ustanovljenja nižih studija u Mariboru. Varaždin je bio nadohvat ruke, a štajerska osrednja školska ustanova u Gracu služila je prije svega za sveučilišne studije. Moglo bi se tvrditi, da je u Cronstainovo doba Donja Štajerska još uvijek bila dio Varaždinskih isusovačkog školskog okoliša.

DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA O KRAVINI VON CRONSTAINU

Prezime varaždinskog profesora Cronstaina različito je zapisivano. Godine 1855. Stoeger je upotrijebio zapis Theodor Cronstein,¹ Lukács Theodor Cronstain.² Godine 1872. Theodor Cicalak napisao je Theodor von Kronstein.³ Godine 1780. Michael Denis. pisao je Theodor Kronstein.⁴ Max von Gemmell-Flischbach u svom albumu napisao je Theodor Cronstain,⁵ a godine 1912. Eugen Guglia je pisao Theodor Cravina von Kronstein.⁶

Godine 1891., Sommervogel upozorio je samo na latinsko izdanje Cronstainovog remek-djela.⁷ Godine 1855. Stoeger je napomenuo kako su Cronstainov djela *Adumbratio* objavili i na njemačkom i francuskom jeziku, a to nisu uočili Simoniti⁸ i sin poznatog slavenskog književnika Matije Murka, pravnik Vladimir Murko (1906. Graz-1986.). *Adumbratio* je objavljen anonimno, a Stoeger ga je 1855. pripisao i Cronstainovom suradniku, hrvatskom plemiću Ljuju Mitterpacheru pl. Mitterburgu (Ljudevit/Ludwig/Lajos) na osnovu napomena ustanovitelja biblioteke u Budimu Ferenc Széchényia (1754., Fertőszéplak–1820., Beč).

Pravnik Vladimir Murko i nakon njega Dragan Božič napravili su pionirska istraživanja o Cronsteinu Kravini (Theodor Cronstain). Vladimir Murko prvi je svesrdno predstavio Teodora Kravinu von Cronstaina. Murko nije mogao nabaviti njegov rad u kontekstu ekonomskih koncepata (*Adumbratio*), koji je 1773. objavio Kurzböck u

---

¹ Johann Nepomuk STOEGER, *Scriptores Provinciae Austriacae*, Viennae 1855, s. 48.

² Ladislaus LUKÁCS, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1555-1773)*. I. Romae 1987, s. 191.

³ Theodor CICALAK, *Beiträge zur Geschichte des Theresianums*, Wien: Mayer, 1872.

⁴ Michael DENIS, *Die Merkwürdigkeiten der k. k. Garelischen öffentlichen Bibliothek am Theresiano Abt. 1*, Wien: Bernardi, 1780.

⁵ Max von GEMMELL-FLISCHBACH, *Album des Kaiserl. Königl. Theresianums (1746 - 1880)*. Wien.

⁶ Eugen GUGLIA, *Das Theresianum in Wien: Vergangenheit und Gegenwart*. Wien: A. Schroll, 1912.

⁷ Carlos SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus, Première partie: Bibliographie par les Pères Augustin et Aloys de Backer, Nouvelle Édition par Carlos Sommervogel*, S. J. Strasbourgeois, Tome I-IX. Bruxelles-Paris 1991, s. 232.

⁸ Primož SIMONITI, *Sloveniae scriptores latini*, Ljubljana, 1972, s. 34.

Beču usprkos Murkovom pretraživanju u Beču.⁹ Slično tome, Oto Norčič je napisao da nisu poznate kopije za prvu Crinstainovu knjigu, stoga nema bilješki o njenom detaljnom sadržaju.¹⁰ Knjižicu T. Cronstaina pročitao je poznati njemački ekonomist Johann Beckmann (1739.-1811.) iz Gottingena, član Kranjske udruge za korisnu umjetnost i poljoprivredu u Ljubljani, koji je visoko pozdravio djelo Cronstaina 1780. i ukratko je spomenuo sadržaj u Leipzigu u *Beyträge zur Geschichte der Erfindungen*. Detaljnija prezentacija tiskana je odmah nakon objavljivanja Cronstaina. Objavljena je 1773. u trećoj godini žurnala *Allergnädigst-Privilegte Anzeigen aus sämmtlich- kaiserlich- königlichen Erbländern*, hrsg. von einer Gesellschaft, Redigir von Dániel Tersztyánszky.

CRONSTAIN

Teodor Kravina von Cronstein (Theodor Cronstain, Theodorus, 13./18. listopada 1720. Schlemizensis (Slivnica kod Maribora) – 1789. Zwettl u Donjoj Austriji) rođen je u Slivnici južno od Maribora na istočnim rubovima Pohorja, zapadno od moderne zračne luke Maribor. Theodorov otac bio je Johann Georg Cravina, koji je u Bistrici kod Maribora (Slovenačka Bistrica, zu Windisch-Feistritz) radio kao stručnjak za srebro uz pomoć soli (Salzversilberer). Svoje je stručne usluge nudio ondašnjim grofovima Johannu Josefu Wildensteinu dok je dio grada Bistrica već bio pod kontrolom Ignaca Maria Attemsa. Tada je Johann Georg Cravina oplemenjen s lijepim kraljevskim naslovom von Cronstein (Cronstain) 1714. godine. Podigao je svoj novi naslov kao majstor srebra s naslovom koji znači krunski kamen, baš kao i barun Zois u sjevernoj Italiji i u Ljubljani. Srebrni premaz u slanoj rastopini (Salzversilberer) bio je i još je uvijek korisna proizvodnja tankog filma srebra na drugim manje vrijednim metalima uključujući bakar. Može se koristiti za posude za sol ili papar (Versilberte Salz- & Pfefferstreuer). Umjetnost se utemeljila na nanošenju sušenju srebrnog klorida i obične soli koristeći mort i mlatilicu. Sva tri sastojka mogu se pohraniti na neodređeno vrijeme na tamnom mjestu. Proizvođač je ulio prašak na čisti metal na tanjur i protrljao ga vlažnom mekom krpom. Prije galvanoplastike razvijene u 19. stoljeću, to je bio uobičajeni posao za mnoge momke. Obiteljsko ime Cravina (Kravina) rijetko je, a još uvijek postoji u slovenskim područjima, ali ne u

---

⁹ Vladimir MURKO, Razvoj ekonomske misli pri Slovencih od 17. do 20. stoljeća, *Ekonomika revija* = *Economic review: glasilo Društva ekonomista* 32, of Društvo ekonomista Slovenije in Ljubljana, 32/1981, No. 1-2, s. 14, 82; Vladimir MURKO, *Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15. do 20. stoljeća* (ed. Ivan Vrančić, Božena Vranješ-Šoljan), Informator, Zagreb, 1984, 370 pages, s. 149-171; Vladimir MURKO, Slovenski predavatelji na tujih univerzah do leta 1800, *Slovenski almanah* 1978, Ljubljana 1978, 3: 138-149.

¹⁰ Oto NORČIČ, *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana, 1991, 5: s. 412; Oto NORČIČ, *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon* (ur. Tončka Stanonik; Lan Brenk) Mladinska knjiga, 2008, 1: s. 559.

Hrvatskoj. Neki stanovnici Cronstein (Cronstain) kasnije su se preselili na hrvatsku stranu na područje Siska, Zagreba i Istre. Johann Georg Cravina bio je naučeni visoki lokalni dužnosnik grofova Wildenstein i Attems. Johann Georg Cravina von Cronstein (Cronstain) vjerojatno je zaradio dodatni novac u Bistrici kao proizvođač posrebnih ukrasa, pa je kupio imovinu u obližnjoj Slivnici. Theodorov otac je zarađivao svoj kruh kao proizvođač posrebnih stvari u Slovenskoj Bistrici (Windisch-Feistritz) južno od Maribora i samo desetak kilometara južno-jugozapadno od Slivnice.

Theodor von Cronstein (Theodor Cronstain) iz Bistrice upisao se na niže studije u Grazu 30. prosinca 1730. kao 146. student. Dopao je u prvi razred u klasi magistra Josepha Gundla (1710., Beč-1770., Beč).¹¹ Gundl je podučavao *principi* u Gracu još slijedeće godine 1731/32, ali je napustio grad Varaždin pa je zatim podučavao poeziju u Linzu na nižim studijama u 1732/33. godine. Gundl je kasnije podučavao fiziku u Linzu i Beču 1745/46. Godine 1745.-1747. Gundl je služio kao bečki profesor filozofije, a kasnije i kao rektor. Godine 1752. Gundl je bio dekan bečkog filozofskog fakulteta, te napose bečki rektor u razdoblju od 1761. do 1763. godine. Služio je u Grazu i Linzu i podučavao metafiziku 1747. godine. Gundl se vratio u Graz mnogo kasnije kao rektor u 1764-1766, a također je služio kao rektor u Linzu 1768-1769. godine. Neposredno prije nego što je Gundl umro, bio je u društvu svog starog studenta Theodora Cronstaina u Beču, gdje je Gundl služio kao knjižničar i vođa zajednice u 1769./70. na sveučilištu nedaleko od Theodorovog Theresianuma. Gundl je u svojim brojnim radovima kao i mnogi drugi iz njegove generacije promicao kartezijanske radove francuskog isusovaca Gastona Pardiesa i Regnaulta protiv Newtona.¹² Gundlov najomiljeniji pisac je bio Gilbert Charles markiz de Saint-Aubin-sur-Loire Le Gendre (1688.-1746.) koji je utjecao na mnoge djelatnike kao što je bio Rousseau sa svojom *Traité de l'opinion* objavljenom 1733. godine.

Srednjoškolci u razredu Theodor Cronsteina (Cronstain) u Gundlovoj klasi bili su plemić Xavier von Aigentler kao predak supruge Ludwiga Boltzmana Jetti Aigentler. Njihov je kolega bio Michael Drosg (Drozg) građanin Maribora, Simon Gersani građanin Senja, Josip Magen kao građanin Maribora, Karl Obresa kao građanin Cerknice, Mariborski građani Franciscus i Joseph Puebenhoffer, Joannes Quadrio, Andea Scheberl, Ignaz Schincko, Simon Schibau plebejac iz Ponikve (Ponicklensis), Ignac Mihael Zectnik (Cestnik) plebejac iz Štajerske, Sebastian Zmugg, građanin iz Štajerske Ostrovice (Ostrowizensis) i Bernand Ragg iz Theodor Cronstainove Bistrice. Dismas Franc Attems (1688-1750) sin Dismasa Maximiliana

---

¹¹ Johann ANDRITSCH, *Die Matrikeln der Universität Graz 1711.-1764.*, Graz; Universität Graz. s. 114, 118.

¹² Noël REGNAULT, 1738, *Physicien Sur La Philosophie de Neuton, mise à la portée de tout le monde par Monsique De Voltaire*. Paris.

Siegmunđa Attemsa (*1718. Graz) bio je student u Gracu u razredu sintakse kod isusovačkog magistra Franca Xavera Unruha 15. prosinca 1733. u školskoj godini 1733./34. Tako je taj dječak, unuk poslodavca Theodorovog oca Ignaca Maria Attemsa, bio u istoj klasi sintakse koju je Theodor Cronstain trebao dosegnuti 1733./34. ako se Theodor ranije nije već preselio u Varaždin.

VARAŽDINSKE NIŽE STUDIJE

Theodor Cronstain nije završio niže studije u Gracu. Preselio se u Varaždin i na kraju je u Varaždinu završio konačnu klasu nižih studija nazvanih retorika. Premještanje je moglo biti povezano s njegovim ulazom u isusovački red u Varaždinu, a to nije bila budućnost koju je od njega očekivala Theodorova obitelj. Theodor nije želio biti neposlušan u Gracu u Štajerskoj gdje su ga svi poznavali, pa je planirao svoj veliki potez u Varaždinu kad je sa šesnaest godina postao dovoljno star da odlučuje o tome. Njegova se odluka pokazala sretnom. Druga je mogućnost bila da je njegov otac u međuvremenu morao premjestiti svoje poslovanje u Varaždin no, to nije baš vjerojatna jer je njegov otac zasigurno bio vrlo star za ono doba u 1736. godini, ako je on još uvijek i bio živ.

Deset kilometara zapadno od Bistrice razvio se veliki grad Varaždin s kojim je poznata isusovačka gimnazija osnovana stoljeće prije T. Cronstainova vremena 1636. godine. U Cronstainovo doba je od 21. listopada 1734. Andreas Zamberger bio rektor u Varaždinu. Godine 1735./36. Zamberger je vladao uz pomoć svoga ministra Franciscusa Obermayra. Duhovni nadzornik bio je Georg Jambresić, njemački propovjednik Ignatius Frölich kao brat poznatog bečkog matematičara-numizmatičara Erasmusa, drugi duhovni nadzornik bio je profesor kazuistike i knjižničar Joannes Kaugga koji je kasnije predavao fiziku u Ljubljani. Propovjednik je bio Johannes Roich, Joannes Baptist Sagara je radio kao voditelj sjemeništa i ispovjednik, Josipa Novoselića su uposlili kao vođu zajednice Kristove agonije i kao povjesničara koledža. Učitelj Theodora pl. Cronstaina u njegovom završnom varaždinskom razredu retorike bio je magistar Anton Werntl (Wetntle, * 1710. Graz) kao prefekt studentske zajednice. Anton Cobavio je poučavao poeziju, Joseph Carina je poučavao sintaksu u okvirima gramatike, Joseph Perczaich je poučavao principe kao pratilac pomoćnik rektora, a Benedikta Kraiačića poučavao je prvi razred nazvan parva. Vrtar je bio Bartholomew Direther, čuvar podruma bio je Conrad Fischer, a kuhar kojeg je uvijek volio Theodor Cronstain (Kravina) bio je najbolji Joannes Nuspaumer. Ukupno je dvadesetak muškaraca na Varaždinskom učilištu imalo osam svećenika, pet magistara koji su već završili svoje filozofske studije i čak sedam braće pomoćnika.

Svakako se mladog varaždinskog studenta Cronstaina najviše dojmio fizičar Joannes Baptist Kaugg (1681, Radlje uz Dravu-1746, Varaždin) koji je već dugo radio

u Varaždinu i prije dolaska Cronstaina. Kaugg se smatra jednim od najznačajnijih isusovačkih fizičara iz Donje Štajerske. U kasnijim godinama podučavao je teologiju i radio na mađarskim fakultetima Eger i Győr, a zatim u Zagrebu, Transilvaniji, Wienneustadtu i Budi. Tri je puta bio imenovan za najvišu vodeću poziciju na Varaždinskom kolegiju, a na kraju je tamo i umro.

Cronstainov posljednji varaždinski učitelj Anton Werntl studirao je filozofiju u Zagrebu i stekao doktorat iz teologije u Beču. Tako je stekao proveo da podučava retoriku u Varaždinu 1741./41. a zatim u Ljubljani. Poslije toga predavao je fiziku u okvirima filozofije i kazuistiku u Zagrebu od 1744. do 1749. godine. Kao profesor teologije, u Zagrebu je objavio svoje teološke *Controversiae Ecclesiastica* 1754. godine. Godine 1759./60. bio je prefekt ljubljanske škole. Anton Werntl je u Zagrebu nastavio pisati i objavljivati svoja pisma i čestitke do 1790. pa je tako nadživio svog učenika Theodora Cronstaina.

Theodor Cronstain postao je isusovac nakon što je završio svoje studije retorike u Varaždinu 28. listopada 1736. Tako je Theodor počeo novi život kojim je konačno odlučio ne baštiniti poslovanje svoga oca, stručnjaka za srebrenje. Teška odluka, doista, ali Theodor je svakako bio zainteresiran za prirodne znanosti i tehnologiju, ali više teoretski i kao organizator nego kao praktični proizvođač tehničar.

BEČKI NOVICIJAT

Theodorus Cronstain bio je student retorike u Varaždinu, kada je primljen kao student svoje prve godine novicijata u bečkom zavodu svete Ane 1736/37. godine. Među njegovim drugovima iz razreda bili su bečki student logike Josip Apponyi kao budući autor udžbenika fizike, pa i Theodorov kolega iz razreda retorike u Varaždinu Joannes Horvatinović (Horvatinovics, 12. prosinca 1718., Petrinja, SJ 27. listopada 1736., Beč). Horvatinović iz obližnjeg vojnog grada Petrinje pridružio se isusovcima samo dan prije Theodora, ali je to učinio u bečkom zavodu Sv. Ane, a ne u Varaždinu kao i Theodor. Njihov bečki rektor bio je bivši bečki profesor fizike i autor povijesnih knjiga Franciscus Mollindes (Molindes, 1678., Mainz-1768., Beč), imenovan 17. studenoga 1736. godine. Molindesov ministar bio je Ferdinand Shuppert, knjižničar-historiograf Anton Maurisperg, a drugi historiograf bio je Anton Socher.

POVRATAK U VARAŽDINSKU VOJNU KRAJINU

Theodor Kravina Cronstain (Gravina Kronstein, Cronstein, 1720 Slivnica kod Maribora) predavao je gramatiku za početnike (*parvae*) i istodobno i principe (načela) u Varaždinu u 1741./42. godine. U većom školama su za ta predavanja upošljavali po dva magistra, ali je Theodor u Varaždinu sve radio sam.

Sigefridus von Taufferer (1693, Ljubljana-1754, Varaždin) vodio je njihov Varaždinski kolegij nakon svog ljubljanskog novicijata i magisterija iz filozofije u Gracu u razredu fizičara Sebastiana Stainera. Kasnije je Taufferer postao profesorom fizike u Budi (1727/28) i Klagenfurtu (1729/30). Zatim je radio kao vođa kolegija u Varaždinu i turskim ratom ugroženom Petrovaradinu 1746. i 1747. godine. Godine 1741.-1742. bivši zagrebački profesor fizike i ljubljanski prokurist Josip Smole (10. ožujka 1701., Ljubljana-1745., Zagreb) bio je prefekt škole u Varaždinu, a njihov varaždinski rektor bio je još uvijek Theodorov rođeni susjed Andreas Zamberger (Zamperger, * 6. studenoga 1693., Ormož u Donjoj Štajerskoj, SJ 1713., Beč; † 4. srpnja 1749., Požega) imenovan 7. ožujka 1741. godine. Zamberger je studirao fiziku unutar filozofije u Gracu s profesorom Michael Talheimbom (Thalhaimb, Talheimb, Tallheimb) i matematiku s dugogodišnjim profesorom matematike Georgiusom Egererom prije nego što je postao vođa Isusovaca u Petrovaradinu (1732.-1734.), Varaždinu (1735.-1737., 1742.-1744.), Požegi (1738.-1741., 1748.-1749.) i Zagrebu 1745.-1747. Dvije godine kasnije Theodor Kravina Cronstain održavao je predavanja o poeziji u sklopu humanističkih znanosti kao knjižničar opet u Varaždinu u 1743./44. Zamberger je ponovno bio tu kao prefekt škole, S. Taufferer je zadržao isti položaj dok je bivši ljubljanski fizičar Joannes Krstitelj Kaugg služio kao prefekt škole i bolnice. U međuvremenu, Theodor je podučavao gramatiku u obližnjoj hrvatskoj Požegi u 1742./43. godine. Theodor je već bio magistar filozofije nakon studija u klasi belgijskog profesora Petera Halloyja u Trnavi. Halloy je kasnije postao viša škola u Trnavi i Mariboru, pa je u Mariboru radio sve do zabrane isusovaca 1773. godine.

PONOVO BEČ

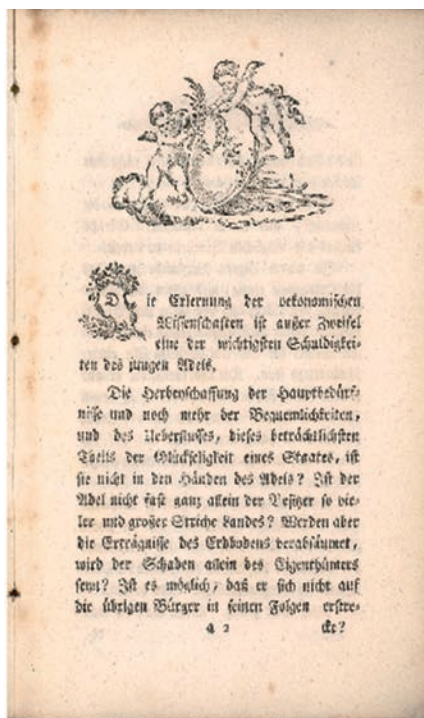
Godine 1749/50., Theodor pl. Cronstain postao je prefekt studija prava i povjesničar nove škole Theresianum otvorene isprva isključivo za sinove visokog starog plemstva 1746. godine¹³ Cronstain je u narednim godinama predavao u glavnom matematiku i fiziku, dok ga nije njegov prijatelj Belgijanac Heinrich Johann Kerens (22. svibnja 1725. Maastricht, 1792., Beč) kao novi rektor postavio za svog ministra umjesto Riječkog fizičara Josipa pl. Zanchija 16. svibnja 1760. godine. 1766. Kerens je postao biskup u Nizozemskoj, te se u svojstvu rektora snašao njegov dugogodišnji

---

¹³ *Catalogus personarum & officiorum Provinciae Austriae Societatis Jesu pro anno*. Wien: Provinciae Austriae Societatis Jesu. 1750., 37.

Slika 1. Naslovna stranica Cronstainovog *Entwurf der oekonomischen Kenntnisse, welche in dem kaiserlichen königlichen Theresianum der adeligen Jugend beygebracht werden* iz 1773.

Slika 2. Prva stranica (2r) Cronstainovog *Entwurf der oekonomischen Kenntnisse, welche in dem kaiserlichen königlichen Theresianum der adeligen Jugend beygebracht werden* iz 1773.

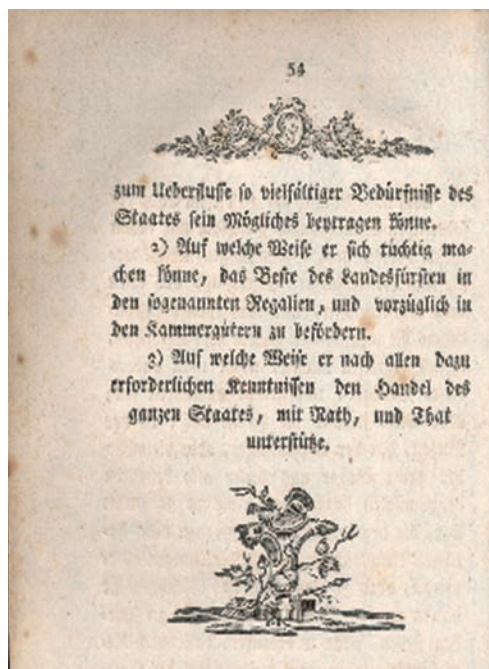
pomoćnik Cronstain.¹⁴ Cronstain je u slijedećim godinama iz Theresianuma napravio najmoderniju elitnu školu, koja je obučavala i mnoge hrvatske sinove osobito iz Vojne krajine.

Theodor Kravina Cronstain je prvenstveno bio zaslužan za uređivanje carskih muzejskih zbirki i vrtova pa je o tome sa suradnicima objavio bečki izvještaj s bakrotiskom u njemačkom, a zatim i skraćenu verziju na latinskom i francuskom jeziku.¹⁵

¹⁴ Max von GEMMELL-FLISCHBACH, *Album des Kaiserl. Königl. Theresianums (1746 - 1880). Verzeichniß sämtlicher Angehörigen der K.K. Theresianischen Akademie (ehemals K.K. Theresianische Ritter-Akademie) von der Gründung durch die Kaiserin Maria Theresia im Jahre 1746 bis zum Schlusse des 1. Semesters 1880 mit kurzen biographischen Daten*, Wien: Perles, 1880.

¹⁵ Theodor KRAVINA CRONSTAIN, *Entwurf der oekonomischen Kenntnisse welche in der kaiserlichen königlichen Theresianum der adelichen Jugend beygebracht weden*. Wien: Joseph Kurtböck 1773, 54 str. osmerka ; Reprint : *Précis Des Études Économiques De L'Académie Impériale Et Royale Thérésienne* 1777. Wien.

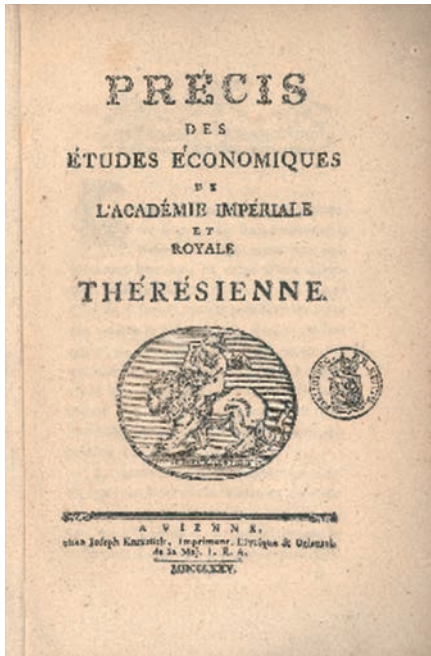
Slika 3. Zadnja 54. stranica Cronstainovog *Entwurf der oekonomischen Kenntnisse, welche in dem kaiserlichen königlichen Theresianum der adligen Jugend beygebracht werden* iz 1773.

Ekonomiju je dijelio na površinu Zemlje s vodama i šumama, unutrašnjost Zemlje s rudnicima i mineralima i ekonomiju proizvodnje i manufaktura u današnjem smislu riječi uz pogone na tlak zraka, hidrostatičku i hidrauličku.¹⁶ U nepotpisanom njemačkom izdanju radilo se prije svega o udžbeniku za mlade plemiće, a francuska priredba bila je propagandne prirode s bakrotiskom bečkih carskih vrtova i zaključnim pohvalama Luja Mitterpachera pl. Mitterburga, Paula Maka i ostalih suradnika rektora Cronstaina na Terezijanumu 1773. godine.

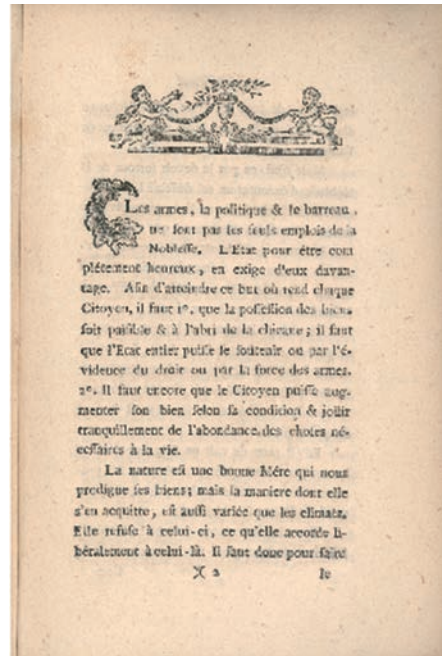
Dvanaest godina poslije svoga odlaska s profesorskih položaja na Terezijanumu uz bok matematičara Metzburga¹⁷ na položaj upravitelja u Zwettlu u Donjoj Austriji, plemić Cronstain je 1785. sudjelovao kod njemačkog prijevoda fizikalnog udžbenika peštanskog rektora Ivana Horváta 1785. godine. Prijevod je izradio Horvátov pomoćnik Ivan Paskvić (Pasquich) pod naslovom: *Mechanische Abhandlung von der*

¹⁶ Theodor KRAVINA CRONSTAIN,, 1773., 23, 31.

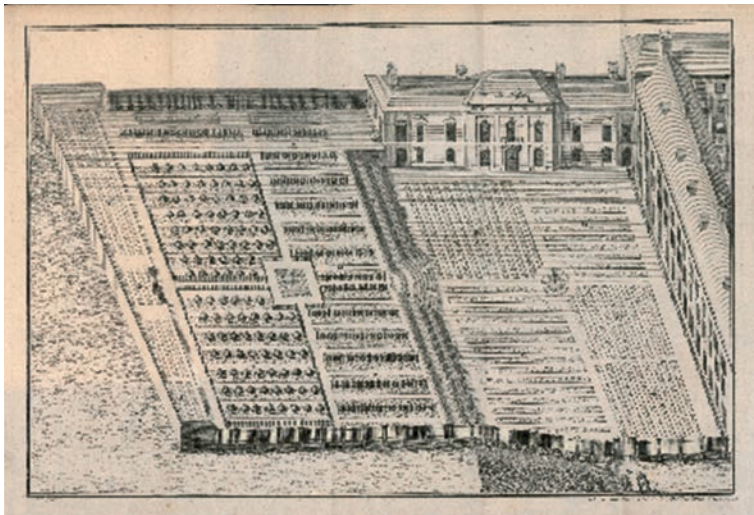
¹⁷ Georg Ignac barun METZBURG (METZBURG); Franciscusa Xaverius Armingera 1796.-1797. *Institutio ad Mathematicam* Beč.

Slika 4. Naslovna stranica Cronstainovog *Précis Des Études Économiques De L'Académie Impériale Et Royale Thérésienne* iz 1777.

Slika 5. Prva stranica (2r) Cronstainovog *Précis Des Études Économiques De L'Académie Impériale Et Royale Thérésienne* iz 1777.

Slika 6. Gravura Theresianumu na kraju Cronstainovog *Précis Des Études Économiques De L'Académie Impériale Et Royale Thérésienne* iz 1777.

*Statik und Mechanik der festen Körper, Erscheinungsort.*¹⁸ Kravinovi jezuitski biografi, nažalost, navode samo latinski prijevod Kravinovog naslova.¹⁹

ZAKLJUČAK

Cronstain (Kravina) je relativno slabo poznat u historiografiji. Dokazali smo da su njegova djela i pozicije dovoljno važni da ih šira javnost upozna. Pogotovo jer je Cronstain (Cronstein) započeo uspješno obrazovanje za djecu plemićke elite.

Theodor Kravina Cronstain (Gravina Kronstein, Cronstein, * 1720. Slivnica kod Maribora) je u Varaždinu predavao gramatiku 1741./42. a dvije godine kasnije humanistiku kao bibliotekar. U to vrijeme bio je magistar filozofije poslije studija kod kasnijeg mariborskog superiora Belgijanca Petra Halloya u Trnavi, a tek je naknadno doktorirao iz teologije u Gracu. Bio je prvenstveno zaslužan za uređivanje carskih muzejskih zbirki i vrtova pa je o tome sa suradnicima objavio bečki izvještaj sa bakrotiskom u njemačkom, a zatim i skraćenu verziju na latinskom i francuskom jeziku. Ekonomiju je dijelio na površinu Zemlje sa vodama i šumama, unutrašnjost Zemlje sa rudnicima i mineralima i ekonomiju proizvodnje i manufaktura u današnjem smislu riječi uz pogone na tlak zraka, hidrostatičku i hidrauličku. U nepotpisanom njemačkom izdanju radilo se prije svega o udžbeniku za mlade plemiće, a francuska priredba bila je propagandne prirode sa bakrotiskom bečkih carskih vrtova i zaključnim pohvalama Luja Mitterpachera pl. Mitterburga (Pazin, * 1734. Bilje u Baranji 8 km sjeveroistočno od Osijeka; 1814. Pešta), Paula Maka i drugih glavnih pomoćnika rektora Cronstaina na Terezijanumu u 1773. Poslije zabrane isusovaca Cronstain je ostavio profesorski položaj na Terezijanumu poslije dugogodišnjih predavanja fizike a napose matematike uz bok matematičara Metzburga. Dobio je ugledan položaj titularnog upravitelja župe Zwettl u Donjoj Austriji. Dvanaest godina poslije svoga odlaska iz pedagoške sfere, plemić Cronstain je godine 1785. sudjelovao kod izrade udžbenika povezanog sa njemačkim prijevodom fizikalnog udžbenika peštanskog rektora Ivana Horváta godine 1785. Prijevod je izradio Horvátov pomoćnik Ivan Paskvić (Pasquich).

---

¹⁸ Ivan HORVÁT, Ivan PASKVIĆ (PASQUICH), 1785 *Mechanische Abhandlung von der Statik und Mechanik der festen Körper, Erscheinungsort.*

¹⁹ Theodor KRAVINA CRONSTAIN, *Materia Tentamina ex Statica Mechanica et Motu Compositu.* STOEGER 1855; LUKÁCS 1988; SOMMERVOGEL; Dr. sci. Dragan BOŽIĆ, privatna korespondencija. Johann Nepomuk STOEGER, *Scriptores Provinciae Austriae, Viennae 1855, s. 48.*

LITERATURA

1. Johann ANDRITSCH, *Die Matrikeln der Universität Graz 1711-1764*, Graz; Universität Graz.
2. Theodor CICALEK, *Beiträge zur Geschichte des Theresianums*, Wien: Mayer, 1872.
3. Theodor KRAVINA CRONSTAIN, *Entwurf der oekonomischen Kenntnisse welche in der kaiserlichen königlichen Theresianum der adelichen Jugend beygebracht weden*. Wien: Joseph Kurtböck 1773, 54 s. 80, Prijevod: *Précis Des Études Économiques De L'Académie Impériale Et Royale Thérésienne 1777*. Wien. ilustrator J. C. Nieulant. 1775: *Adumbratio notionum oeconomiarum quae in C.R. Thesiano Collegio Nobili juventu propinatur*. Wien. *Epitome Studiorum Oeconomicum Academiae Theresanae, e germanico Theodori Kronstein 1777*, Prijevod: Nicolaus Bossicart.
4. Michael DENIS, *Die Merkwürdigkeiten der k. k. Garellischen öffentlichen Bibliothek am Thesiano Abt. 1*, Wien: Bernardi, 1780.
5. Max von GEMMELL-FLISCHBACH, *Album des Kaiserl. Königl. Theresianums (1746 - 1880). Verzeichniß sämmtlicher Angehörigen der K.K. Theresianischen Akademie (ehemals K.K. Theresianische Ritter-Akademie) von der Gründung durch die Kaiserin Maria Theresia im Jahre 1746 bis zum Schlusse des 1. Semesters 1880 mit kurzen biographischen Daten*, Wien: Perles, 1880.
6. Eugen GUGLIA, *Das Theresianum in Wien: Vergangenheit und Gegenwart*. Wien: A. Schroll, 1912.
7. Ivan HORVÁT, 1785. Translation Ivan PASKVIĆ (Pasquich) *Mechanische Abhandlung von der Statik und Mechanik der festen Körper, Erscheinungsort. Materia Tentamina ex Statica Mechanica et Motu Compositu*. Wien.
8. ISUSOVCI. *Catalogus personarum & officiorum Provinciae Austriae Societatis Jesu pro anno...* Wien: Provinciae Austriae Societatis Jesu.
9. Ladislaus LUKÁCS, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1555-1773)*. I. Romae 1987.
10. Georg Ignac barun METZBURG (METZBURG); Franciscusa Xaverius Armingera 1796.-1797. *Institutio ad Mathematicam*, Beč.
11. Vladimir MURKO, *Razvoj ekonomske misli pri Slovencih od 17. do 20. stoletja, Ekonomska revija = Economic review: glasilo Društva ekonomistov 32*, of Društvo ekonomistov Slovenije in Ljubljana, 32/1981., No. 1-2, s. 14-82.
12. Vladimir MURKO, *Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15. do 20. stoljeća* (ed. Ivan Vrančić, Božena Vranješ-Šoljan), Informator, Zagreb, 1984., 370 stranica, s. 149-171.

13. Vladimir MURKO, Slovenski predavatelji na tujih univerzah do leta 1800, *Slovenski almanah* 1978, Ljubljana 1978., 3: 138-149.
14. Oto NORČIČ, *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana, 1991., 5.
15. Oto NORČIČ, *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon* (ur. Tončka Stanonik; Lan Brenk) Ljubljana: Mladinska knjiga, 2008., 1.
16. Noël REGNAULT, 1738, *Physicien Sur La Philosophie de Neuton, mise à la portée de tout le monde par Monsique De Voltaire*. Paris.
17. Primož SIMONITI, *Sloveniae scriptores latini*, Ljubljana, 1972.
18. Carlos SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus, Première partie: Bibliographie par les Pères Augustin et Aloys de Backer, Nouvelle Édition par Carlos Sommervogel, S. J. Strasbourg, Tome I-IX. Bruxelles-Paris 1891.*
19. Johann Nepomuk STOEGER, *Scriptores Provinciae Austriacae, Viennae, 1855.*

SAŽETAK

THEODOR KRAVINA CRONSTAIN I NJEGOVE VEZE S ISUSOVAČKIM KOLEGIJEM U VARAŽDINU (OBLJETNICA ČETVRTINE TISUĆLJEĆA IMENOVANJA VARAŽDINSKOG PROFESORA CRONSTAINA REKTOROM THERESIANUMA U BEČU)

Istražili smo rad donje štajerskih isusovaca u matematičkim znanostima. Prije suzbijanja isusovačkog reda neki od njih imali su važne pedagoške i znanstvene položaje u Habsburškoj monarhiji. Radili su na različitim učilištima, jer sama Mariborska isusovačka rezidencija nikada nije razvila više studije filozofije za učenike koji nisu bili isusovci. Usprkos toj činjenici, Maribor je postao jedan od duhovnih isusovačkih središta u Monarhiji s ambicijom za unapređenje na viši stupanj fakulteta, ali je suzbijanje isusovaca okončalo njihovu kratkotrajnu rezidenciju u Mariboru.

Proučili smo rad značajnog donjeg štajerskog znanstvenika Theodora Kravine Cronstaina (* 1720., Slivnica kod Maribora- 1789., Zwettl u Donjoj Austriji) u Varaždinu. Do suzbijanja isusovačkog reda održao je najviši pedagoški i znanstveni položaj u Monarhiji.

Theodor Kravina von Cronstain predavao je u najboljoj srednjoeuropskoj elitnoj školi Theresianum u Beču, posljednjih nekoliko godina kao rektor. Cronstain je uspio pretvoriti Theresianum u središte eksperimentalnog učenja mnogih grana znanosti.

Do nedavno, Cronstain (Kravina) je bio relativno slabo poznat u hrvatskoj i slovenskoj historiografiji. Dokazali smo da su njegova djela i pozicije dovoljno važni da ih šira javnost upozna. Pogotovo jer je Kravina Cronstain (Cronstein) započeo svesrdno obrazovanje plemićkih elita.

Theodor Kravina von Cronstain bio je najuspješniji odgojitelj ikad rođen na području moderne Slovenije. Kao i svi njegovi suvremeni kolege, i on je bio isusovac, pa je baš stoga brzo napredovao, dok se konačno članstvo u isusovačkom redu nije pokazalo kao izravni razlog za kraj njegovog rada u obrazovanju nakon suzbijanja isusovaca 1773. godine.

Ključne riječi: Varaždin; Bečki Theresianum; Theodor Kravina Cronstain (Cronstein); Povijest isusovačkih matematičkih znanosti; grofovi Attems; Donja Štajerska; 18. stoljeće.

SUMMARY

THEODOR KRAVINA CRONSTAIN AND HIS CONNECTIONS TO THE JESUIT COLLEGE IN VARAŽDIN (THE QUARTER OF MILLENNIA ANNIVERSARY OF THE VARAŽDIN PROFESSOR CRONSTAIN APPOINTMENT TO THE POST OF RECTOR OF THERESIANUM)

We researched the work of the Lower Styrian Jesuits in mathematical sciences. Before the suppression of the Jesuit order, some of them held the important pedagogical and scientific positions in the Habsburg monarchy. They worked in different colleges, because Maribor Jesuit residence itself never developed the higher studies of philosophy for the non-Jesuit students. Despite of that fact, Maribor became one of the spiritual Jesuit centers in monarchy and we claimed that Maribor college higher education was on its way, but the suppression of the Jesuits ended the short-lived Maribor residence.

We examined the work of the important Lower Styrian scientist Theodor Kravina Cronstain (*1720 Slivnica by Maribor- 1789 Zwettl om Lower Austria) in Varaždin. Until the suppression of the Jesuit order, he held the most sophisticated pedagogical and scientific positions in monarchy.

Theodor Kravina von Cronstain taught in the very best Central European elite school Theresianum in Vienna, for last several years as its rector. Cronstain succeeded and transformed Theresianum into a center of experimental learning of many branches of sciences.

Until recently, Cronstain (Kravina) was relatively poorly known in Croatian and Slovenian historiography. We proved that their works and positions were important enough to be known by broader public. Especially Kravina Cronstain (Cronstein) began the education for the noble elites.

Theodor Kravina von Cronstain was the most successful educator ever born in the territory of modern Slovenia. As all his contemporary colleagues, he happened to be a Jesuit which was initially very helpful but finally proved to be a direct reason for the end of his work in education after the suppression of Jesuits in 1773.

Key Words: Varaždin; Viennese Theresianum; Theodor Kravina Cronstain (Cronstein); History of the Jesuit Mathematical Sciences; counts Attems; Lower Styria; 18th century.